

פרשת מקץ: ההיסטוריה חוזרת

מיחסים לחכם יוני קדום¹ את הרעיון שאי אפשר להכנס פעמיים לאותו נהר, כיון שבינתיים זרמו המים ובפעם השנייה נכנס האדם לנהר שמימיו התחלפו. לחכם יהודי קדום² מייחסים את האמירה שאין כל חדש תחת השמש, כל הנחלים זורמים אל הים והים איננו מלא, אל מקום שהנחלים הולכים שם הם שבים ללכת.³

אין זו מחלוקת אמיתית. התודעה האנושית היא כפולה, היא נפגשת עם דברים חדשים שלא היו מעולם, והיא מזהה בהם תבניות חוזרות מן העבר ומפרשת אותם על פי הזכרון המוכר והידוע. היווני מדגיש את ההתחדשות, היהודי מדגיש את הזכרון. התפיסה היוונית מבליטה את ההתקדמות אל העתיד, היהודית – את ההשענות על המסורת. אין זאת אומרת שליוונים אין מסורת, או שליהודים אין תקוות לעתיד. אלא שבנקודות שונות, מודגשים היבטים שונים, ולעתים – הם מגיעים לידי התנגשות. חנוכה הוא חג שבו זוכרים את אחת ההתנגשויות החמורות שאירעו אי-פעם במפגשים בין יהדות ליוונית. המתיוונים רצו לחדש בהשפעת היוונים. החשמונאים נאבקו בהם על שמירת המסורת, ככהנים המופקדים על שימור המקדש וקדושתו. כשלא הצליחו ליישב בין שתי הדרישות, פרצה מלחמה, ובה נצחו החשמונאים. קדושת המקדש וטהרתו נשמרו, אבל במשך הדורות הבאים, אימצו בית חשמונאי, וגם עם ישראל וחכמיו, לא מעט מן החידושים היווניים, בשפה, באורחות החיים ובתרבות. אימוץ זה נעשה בדרך מאוזנת ושקולה יותר, כך שהחדש לא ימוטט את הישן אלא יפֵלע לתוכו ויתקבל כחלק ממנו. המים חייבים לזרום בנהר, אחרת הוא יהפוך לביצה מעופשת של מים עומדים. אך יש להזהר משטפונות והצפה שתטשטש את מבנהו המקורי של הנחל ואופיו. בדרך זו הנחל ממשיך לזרום, אך במתוה הידוע: מן המקום שממנו הוא הולך ואליו הוא זורם מאז ימי בראשית.

המהלך המורכב של שינוי תוך חזרה אופייני לסיפורי התורה. וגם כאן, התודעה כפולה, אפשר להתרשם מן החזרה הדומה ואפשר להתמקד בשינויים שבין הסיפורים ובמתחדש. עסקנו בכמה מן הכפילויות הללו שבספר בראשית בפרשיות הקודמות. בשבוע שעבר עסקנו בכפילות החלומות. כדוגמת חלומות פרעה: שבע הפרות ושבע השבלים חלום אחד הם, ובכל זאת, יש ביניהם הבדלים, ולכן אי אפשר לומר ש"אין כל חדש תחת השמש" בחלום השני.

גם הסיפורים של יוסף ואחיו מרובים בכפילויות, והשילוב של חזרה על העבר תוך חידוש, בולט בהם. יוסף מושלך אל הבור פעמיים, בשתי הפעמים – על לא עוול בכפו. פעם אחת על ידי האחים, פעם שניה על ידי פוטיפר. מבחינת החויה של יוסף, ההיסטוריה חוזרת על עצמה. אבל הסיפורים אינם זהים, בסופו של דבר, הבור הראשון הניע את הירידה מצרימה והמכרותו לעבד, ואילו הבור השני, הסתיים בעלייתו המופלאה לכס המשנה למלך מצרים. ירידת האחים למצרים גם היא כפולה. בשני המקרים הובאו ביתה יוסף, בשני המקרים התגולל עליהם המשנה למלך בהאשמות, בפעם הראשונה מצאו באמתחותיהם את כספם ובפעם השנייה את גביעו של יוסף. הקיום דומים אך הסיפורים אינם זהים. בפעם הראשונה ירדו האחים למצרים בתום לב, בלי חשש, והופתעו מן היחס המשפיל והמאיים לו זכו מהמשנה למלך. בפעם השנייה חששו לרדת, והופתעו מן היחס החם והמכובד לו זכו בבית יוסף. לכאורה – היפוכו של הסיפור, אך כאשר השלוה המדומה התהפכה לאסון עם מציאת הגביע באמתחת בנימין, ראו האחים שוב את ההיסטוריה חוזרת. כמוכן, לזמן קצר בלבד, שהרי בתחילת "ויגש" התהפכו שוב היוצרות, ויוסף התוודע לאחיו בהתרגשות גדולה ושינה את כל הבנת המאורעות שהתרחשו עד כה ואת התסריט להמשך.

זכרון העבר נועד כדי שיפיקו ממנו לקחים לעתיד, אך תהיה זו טעות לדבוק בדפוסים הישנים רק מפני שנתקדשו בקדושת העבר והוד קדומים שורה עליהם.

¹ הרקליטוס

² שלמה המלך

³ פסוקי הפתיחה של ספר קהלת

בעת חנוכת בית שני, זקני שבי ציון שזכרו את בית המקדש הראשון בתפארתו, בכו בראותם את הבית הדל שבנו השבים. כנגדם, רבים אחרים הרימו קול בתרועות שמחה.⁴ והקולות התערבבו זה בזה לבלי הכר. אכן, הבית השני היה ירוד מן הראשון בתחילתו, אבל היה צריך להניח מקום לחזונו של הנביא: "גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון".⁵ דבקות-יתר בזכרון העבר פוגמת ביכולת להרתם לעשייה לשם התקדמות ושכלול העתיד. התמקדות יתירה בתקוה ל"חדש ימינו כקדם" מפריעה לחדש ימינו, כל עוד זה לא נראה בדיוק כקדם. והרי לעולם שום דבר לא יוכל להיות בדיוק כקדם. כי הקב"ה שם מקדם לגן עדן את להט החרב המתהפכת, ומנע את אפשרות השיבה לשם. הגעגוע לימי קדם מוצדק, רק כאשר הוא מניע עשייה של תיקון בהווה, לקראת עתיד טוב יותר.

המדרש מחבב מאד את דגם ההיסטוריה החוזרת. כך לדוגמה, גם בפרשיות יוסף וגם בחנוכה. בפרשיות יוסף, מעבר לחזרות הפנימיות בסיפור יוסף והאחים שמנינו לעיל, מוסיף המדרש ומתאר ש"כל מה שאירע ליעקב אירע ליוסף".⁶ וכך בחנוכה, המדרש מונה שבע חנוכות: חנוכת בריאת העולם, חנוכה משכן משה, חנוכת מקדש שלמה, חנוכת בית שני, חנוכת חומת נחמיה, חנוכה של בית חשמונאי – הוא חג החנוכה שלנו, וחנוכה שלעתיד לבוא, לעולם הבא.⁷ בשני המקרים, אין המדרש משתעשע בהקבלות לשוניות או חיצוניות בלבד. הן בפרשת יוסף והן בחנוכה, כוונת המדרש להצביע על מכנה משותף בסיסי החוזר על עצמו. חיי יעקב היו דגם הזדהות ומקור משען ליוסף, שדמות דיוקנו של אביו נראתה לו וליוותה אותו. ההשענות על זכרונות מבית אבא שימשה לו מקור כוח והצדקה להמשך דרכו בהתמודדויות שנקרו על דרכו. ומבחינתו של יעקב, חיי יוסף היו המשך של מפעלו בעולם ומימוש תפקידו בעולם.

גם החזרות של חנוכה מעמיקות את המשמעות של החג. אין זה אירוע חד-פעמי, מקרי, שהתרחש אי פעם בהיסטוריה, אלא הוא חוזר על עצמו בכל עת. שבע הוא מספר סמלי שמייצג כוליות. למעשה, יש מקום לחנוכה חדשה בכל שנה ושנה. אם מזהים את הדפוס הקבוע בתוך העולם המשתנה, יכולים לצקת בישן משמעות מתחדשת, ולקשור את החדש עם הישן. בחנוכה בארץ ישראל בימינו, אי אפשר לנתק את הזכרון של החנוכות הקודמות, מן החנוכות החדשות: חנוכת שיבת ציון וקיבוץ הגלויות, חנוכת המדינה והריבונות בארץ ישראל, חנוכת כח המגן העברי שהיה לצבא ההגנה לישראל, חנוכת עולם התורה והתרבות העברית המתחדשים והולכים לנגד עינינו בכל יום. כאז כן היום, ישנם אלו שמעדיפים להזכר בנוסטלגיה בעבר ולהרבות בבכיה, אבל ב"ה רבים גם אלו אשר חוגגים את החנוכה בתרועה ובקול שמחה, באמונה כי גדול יהיה הבית הזה האחרון מן הראשון.

חנוכה של אורה ושמחה, ושבת שלום!

⁴ עזרא ג יב

⁵ חגי ב ט

⁶ מדרש תנחומא, פרשת וישב ה', מקץ ג'. מובא גם ברש"י לבראשית לו ב

⁷ פסיקתא רבתי ב.